

Sur quelques formules magiques du roumain

PAR

A. ROSETTI

La pratique des gestes rituels et des formules incantatoires, pour conjurer un mal, moral ou matériel, est pratiquée sur une large échelle dans la société rurale roumaine.¹

Le verbe *descînta* «conjurer, exorciser, détourner par des enchantements, guérir par des enchantements» (le s.n. *descîntec*, désigne la chose), est un composé latin (*dis-cantare*) que l'on retrouve dans les langues romanes occidentales, avec des sens identiques ou rapprochés de ceux du terme roumain: «désenchanter, rompre un enchantement, détourner par une sorte d'enchantement» etc. (DE, 356).

Les matériaux concernant ces pratiques, réunis et en partie publiés au cours des années, sont extrêmement riches.

1: Abréviations. Bălăşel = Pr. Teodor Bălăşel, *Versuri populare române*. I, cârticica a II-a, Craiova, f.a. Bârlea C. = I. Bârlea, *Cîntece populare din Maramureş*. . . , Bucureşti, 1924. Bogrea = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971. Câmpeanu-B., *Descîntece, farmece*. . . culese de Simeon Rusu-Câmpeanu și Aurelian Borşianu, Gherla, 1927. Candrea, Folcl. med. = I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Bucureşti, 1944. d. = district (division administrative). DA = *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română, Bucureşti, 1904 et s. DE = *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Bucureşti, 1907-1914. DR = *Dacomania*, Cluj, 1921-1938. Dtrescu-B. = Dumitrescu-Bistriţa, Iosif N., *Arhivele Olteniei*, IX, p. 61-62. Grig.-Rigo = Gr. Grigoriu-Rigo, *Medicina poporului*, Bucureşti, 1907. L. Costin = Lucian Costin, *Mărgăritarele Banatului*, Timişoara, 1926. Marian D. = S. Fl. Marian, *Descîntece populare române*, Suceava, 1886. Novacovici = *Colecţiune de folcloristică română din Răcăşdia și jur*, întocmită și edată de Emilian Novacovici, Oravița, 1902. Păsculescu = Nicolae Păsculescu, *Literatura populară românească*, Bucureşti, 1910. Pavelescu-Bihor = Gh. Pavelescu, *Cercetări folclorice în jud. Bihor*, *Anuarul Arhivei de folclor*, VII, 1945, p. 35-122. Tocilescu = Gr. C. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, vol. I, partea II, Bucureşti, 1900. Țiplea, *Poezii populare din Maramureş*, Bucureşti, 1906. Vasmer = Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1953-1958.

Nous nous proposons d'en donner ici quelques exemples, groupés par catégories².

Archaïsmes; mots dialectaux

năjit s.n. «inflammation de l'oreille; otite» (Candrea, *Folcl. med.*, 116, 219). En v.sl. tardif ne figure pas avec le sens du terme roumain; *nežit* «abcès» est attesté en tchèque.

Dans les parlers du Maramures:

năjit cu urbalt (Țiplea, 98)

ogoi vb.tr. et réfl. «se reposer, rester tranquille». (DA, s.v.); *gojă, gojă, gojiti* sont attestés dans les langues slaves, avec des sens divers: «paix, être tranquille etc.».

Attesté en Moldavie (Huși) et à Mehadica (Banat); non-littéraire:

Să nu poată *ogoi*

Cum n-a putut mă-sa *ogoi* și odihni (Huși, Păsculescu, 117)

Toate să vă *ogoiți*

Și să vă potoliți. (Mehadica, Banat, L. Costin, 55)

Olicăi vb. réfl. «geindre, gémir, se lamenter» (synonyme de *văita*, même sens) < bg. *oleleikam* «ach und weh ächzen, wehklagen» (selon le DA, c'est un dérivé roumain de l'interj. *aoleu*).

Attesté sous diverses variantes phonétiques, dans les parlers de la Moldavie et de la Valachie; non-littéraire:

(Cutare) inceptu a se *văita*, a se *olicăi*

Ce te *văieți* (cutare), ce te *olicăiești*? (Ștefănești, d. Vilcea, Bălășel, 19)

urcoi s. m., *urcoie* s.f. «être maléfique, apparenté au diable; fantôme» < lat. *orcus* «enfer, être infernal, diable» (Bogrea, 245 et DR, II, 789).

En aroumain, *orca*, adv. «au diable» (T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, p. 808 ne donne pas son étymologie. V. G.

2: Ov. Densusianu a donné une excellente esquisse de la langue des formules magiques («Limba descintecelor», *Grai și suflet*, IV, 1930-1931, p. 351-376 et V, 1931-1932, p. 125-157). Les pratiques et le rituel qui accompagnent l'incantation ont donné lieu à de nombreux commentaires; v. notamment Artur Gorovei, *Descintele Românilor*, București, 1931; I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, București, 1944; Gr. Pavelescu, *Cercetări asupra magiei la Românii din Munții Apuseni*, București, 1945; Ov. Papadima, *Structura artistică a descintecului*, *Revista de istorie și teorie literară*, 14, 1965, p. 357-368.

Pascu, *Arch. Romanicum*, V, 1921, p. 250 < *orcus* «dieu de l'enfer»).

Attesté en Transylvanie:

Pe *urcoi* și pe dracoi,

Io-i duce-n munții Sinaiului (Archiud, d. Cojocna, Câmpeanu – B., 47)

S-o tilnit cu 9 *urcoi*

Cu 9 *urcoaie* (d. Bihor, Pavelescu-Bihor, 139, 36)

Emprunts

boșco s.m. < s.-cr. *boško*, forme hypocoristique de *bog* «dieu» (Valea Mlavei, entre le Timok et la Morava, en Serbie, E. Petrovici, *An. Arhivei de folclor*, VI, 1942, p. 66).

Galareu n. propre, déformation de (munții) *Galileului* «Galilée» (Bogrea, DR, I, 468, 470), réminiscence des livres religieux:

In munții *Galareului* (Botiza, Maramureș, Bârlea C., 365)

Mamon n. pr. «le diable» (DA, s.v.), v.sl. *Mamona* «Mammon», v.r. *mamonja* «gefrässiger Mensch» (Vasmer, s.v.):

Mamonul mamonilor

Cel mai mare peste zmei (Vașcău, Transylvanie, V. Sala no. 45, p. 5)

Adaptations

căiască adj. f. «de cheval» < *cal* «cheval». Formation personnelle:

Bubă *căiască* (Bumbești, d. Gorj, Grig.-Rigo, 29)

ciumaș adj. m. «pestiféré» < *ciumă* «peste». Formation régionale:

Și vede *ciumași*

cu *ciumași* (Bucovine, Marian D., 188)

dezorbi vb. tr. «rendre la vue» < *des*, suffixe privatif + *orbi* vb. «rendre aveugle». Formation régionale:

De văz a *dezorbit-o* (Brăila, Păsculescu, 116)

îndesoare s. f. «indigestion» < *îndesa* vb. «entasser, bourrer». Formation régionale:

îndesoare (Ieud, Maramureș, Bârlea C., 357)

Candrea (*Folcl. med.*, 328, 427): *în-de-soare* «congestion cérébrale: insolation».

mili «avoir pitié de, prendre en pitié» vb. réfl. < *milă* «pitié» (DA, s.v.)
Formation rare:

Buna Precista cînd auzi
Tare rău se cruci,
Și de mine *se mili* (Zegaia, d. Mehedinți, D-trescu B., 62)

pălătui vb. tr. «habiter un palais» < *palat* «palais». Formation régionale,
(DA, s.v.):

Acolo să *pălătuești* (Bumbești – Pițic, d. Gorj, Grig.-Rigo, 29, 92; Turcești,
d. Vilcea, Tocilescu, 1595)

Tabou

ăi răi adj. m. pl. «les méchants», ici pour éviter de nommer une maladie
des jambes (douleurs du talon au genou):

ăi răi (Turcești, d. Vilcea, Tocilescu, 1603)

fapt s. n. «maladie de la peau: éruption sur les mains, taches rouges sur
le corps et ensuite boutons purulents» < *fapt* «fait, acte; enchantement,
sortilège». Sens spécial (DA, s.v.):

Și să-l curățești
De *fapt* închinat (Bucovine, Marian D., 118, 121, 122)
Cine a țipat *faptul* (Archiud, d. Cojocna, Câmpeanu-B., 11)
Tu *faptule*
Tu datule,
Ieși din norocul meu (Huși, Păsculescu, 128, 33–34)

Termes incompréhensibles

Les termes incompréhensibles suivants font partie du vocabulaire
magique, hors de portée du commun des mortels, comprenant des for-
mules connues des seuls initiés, amas de syllabes transmis de père
en fils et proférés par le magicien pour impressionner son public.³ En
voici quelques exemples:

3: Déclaration d'une magicienne concernant les formules incantatoires: «așa le-am
pomenit de la bătrîni» («c'est ainsi que je les ai recueillies de la bouche des
vieux», *Culegere de descîntece din județul Romanași*, adunată și întocmită de
Dr. Daniil Ionescu și Alexandru I. Daniil, II, Vălemi-de-Munte, 1908, p. 5).

Riz

Pariz

Zatcă

Batcă

Medușului

...

Anșer

Panșer (Transylvanie, Gorovei, D., 404)

Da zalea malea,

Da zatca batca,

Uturisi, utur brè,

Chi marcin

Uști baba, uști mreana,

bit d-alun (Răcășdia, Banat, Novacovici, 403)

A. Rosetti

BUCAREST